

mozdulatokkal próbálta
a helyére visszailleszteni.

*Nevetséges volt a ronda,
vastag keretű szemüveg,
a mozdulat,
ahogy leszegelt fejjel
a szemüvegkeret fölött kilesve
fűrkészte a másik arcvonásait
és ahogy a jobb keze mutatóujjával
minduntalan vissza kellett azt
tolni az ornyergére.*

**Feküdt szétszórt zsemlék,
könyvlapok,
lyukasztott villamosjegyek között.**

*Nevetséges volt az állandóan
teletömött táskájával a hóna alatt,
amit sohasem lehetett becsukni,
s ahogy a távolsági buszra felszállva
hosszú percekig izzadt,
amíg megtalálta benne a bérletét.*

**Mintha a főnöke utasításait
követné egész életében.**

**Félretaposott cipőben,
csámpázva, lábszárközépig
felcsúszott nadrágszárral,
a siker legkisebb esélye nélkül
futott a busz után.**

**Csak úgy kötelességből,
mint egy jól nevelt kisfiú.**

Székely János

A SZÁRMAZÁSOMRÓL

Különös majom az ember.

Mindegyik büszke valamire.

Minthogy nem lehet büszke arra, amije nincsen, tehát arra büszke, amije van.

Ismerek embereket (nem sokat, persze), akik a származásukra büszkék. Például arra, hogy őseik az Árpád-korig visszamenőleg mind nemesek voltak. Ez körülbelül annyit jelent, hogy a királyon kívül nem rendelkezett velük senki, ellenkezőleg, ők rendelkeztek szabadságjogokkal, kiváltságokkal, magyarul: hogy az uralkodó rend tagjai-

ként mindig ők domináltak mások fölött. Én nem lennék erre büszke, de ők büszkék arra – és hát végeredményben meg lehet érteni őket.

Mások viszont épp arra büszkék, hogy őseik jobbágyok voltak. Ami legalábbis annyit jelent, hogy senkin sem élőködtek-uralkodtak, ellenkezőleg, mindig mások élőködtek-uralkodtak rajtuk; ők voltak a társadalom tényleges elartói, valódi „támaszai”. Valljuk meg nyíltan: ez csakugyan erkolcsi tőke. Még akkor is, ha a szolgai státus köztudottan megnyomorítja a lelket. Biztosan tudni, hogy az a génállomány, amelyet örököltünk és továbbadunk, amely mibennünk úgyszólván csak átkombinálódik – hogy ez a génállomány az idők kezdetéig visszamenőleg sohasem volt társadalmi dominancia közvetítője, erre csakugyan büszke lehet bárki. (Kivált a „népi” irányzat elterjedése után.)

Mindenki büszke valamire. Egyesek arra, hogy urak, mások arra, hogy szolgák voltak az elődeik. Én viszont – ha már a származás büszkeség forrása lehet – arra vagyok büszke, hogy őseim sem urak, sem szolgák nem voltak.

Nem rendelkezett velük senki, és nem rendelkeztek senki fölött.

Szabadok voltak.

Családi hagyomány szerint (amelyet sohasem ellenőriztem, mert nem tartottam soha fontosnak), Iván nagyapám családja, ki tudja, mióta, kismemesi státusban élt. Úgy emlékszem, talán a Révai nagylexikonban utánanéztem egyszer apai dédnagybátyám nevének. Csakugyan ádámosi Székely Bertalan néven szerepel ott. Apai nagyanyámat viszont – azt a nyolc fiút fölnevelő, ebbe beletöporodó, nehéz életű, csúf kicsi aszszonyt, akitől annyira idegenkedtem, de akihez éppannyira vonzódtam is gyerekkoromban –, nagyanyámat tehát lánynevén kézdivásárhelyi Vásárhelyi Rózának hívták. Az ő famíliája így bizonyára a Victor Vasarely családjával rokon. Eszerint mindkét család kismemesi státust viselt, mindkettőből festők származtak – nem is rossz festők –; az én kedves, földszegény szobrász fiamnak volt mit örökölnie őseitől!

Gyanakszom azonban, hogy ez az ádámosi meg ez a kézdivásárhelyi előnév nem valódi nemességet (nem feudális birtokot, előjogot), hanem csak afféle szabad székely státust jelent. Mint amikor valakit Zetelaki Vargának hívnak. Apám családja református volt; az elsőszülött Székely fiúkat mindig Jánosnak keresztelték, kivéve Iván nagyapámat, aki, mint látjuk, szintén János lett – csak épp oroszul. A legelső Székely János, akiről tudok, fontos tisztséget viselt; kőhalmi királybíró volt; talán az 1300-as években élt.* Nem biztos azonban, hogy az enyéim közé számíthatom, sőt nem is valószínű – igen sok családot hívtak Székelynek, igen sok férfit Jánosnak akkor is, azóta is.

De akár kismemes, akár csak székely, apai ágon, ki tudja, mióta, minden elődöm szabad ember volt. Nem hiszek a szerzett tulajdonságok örökíthetőségében, mert van némi fogalmam a genetikai kódok működéséről, de valamiféle adaptív szelekció talán a (mindig belterjesen házasodó) társadalmi rétegeken belül is érvényesül. Így hát nem örökölhettem elődeimtől sem úrhatnámságot, sem jobbágytempókat. Minthogy senki sem lehet büszke arra, amije nincsen, hanem csak arra, amije van, én tehát erre vagyok most büszke. Arra, hogy sem urak, sem szolgák, hanem szabad emberek voltak az elődeim, s (legalább belülről) talán magam is szabad vagyok.

Ez lett volna tehát az apai ág.

Anyai ágon már bonyolultabb a helyzet.

* Marczali Henrik MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETÉ-ben bukkantam rá a nevére.

Édesanyámat Farkas Ilona Amáliának keresztelték, mégpedig görög katolikus szertartás szerint. Hogy ennek mért kellett így lennie, arra sohasem tudtam rájönni; talán mert az ő édesanyja, Ilona nagyanyám (született Bécsi) szintén görög katolikus volt. Farkas József nagyapám viszont nyilván református lehetett, hiszen a fiai is mind reformátusok lettek; az egyik éppen református pap (Kanadában).

Én Farkas József nagyapámat nem ismertem, sohasem láttam. Okmányok tanúsága szerint Nagybányán volt nyomdászsegéd – de nagyanyám valamilyen okból (talán részegeskedése miatt) elhagyta őt, és két fiukkal együtt elmenekült Kolozsvárra, ahol azután édesanyám is megszületett. Nagyon kedves, vonzó fiatalasszony lehetett az én anyai nagyanyám, mert még így, három gyermekkel is újra férjhez ment. Második férjét Lévi Ernőnek hívták.

Az az áldott, melegszívű, ámbár mindig szorongó ember, akivel sokáig együtt laktunk, aki engem Tordán, vasárnaponként sokszor elvitt a főtéri gótikus templom miséire, sokszor a nyakában cipelt fel a tordai sóstavakhoz fűrödni, aki kijavított a leckéimet, rajzaimat, és minden más módon segített, dédelgetett – szóval az én igazi, nem vér, hanem lélek szerinti nagyapám tehát Lévi Ernő volt.

Az ő származásáról csakis családi legendárból s ezeken belül is csak félszavakból tudok. Valamiféle köd és hallgatás borította mindig a családját. Nevéből ítélve nyilván zsidó ősei voltak; sok baj és veszély hárult rá később a nevéből, de ő mindig hűségesen ragaszkodott hozzá, sohasem magyarosította, pedig egyetlen más nyelven sem tudott, csak magyarul, már keresztelni is lutheránusnak keresztelték, s ráadásul még katolizált is! Lévi nagytata büszke volt a nevére! Úgy mondták, úgy tudtam meg én félszavakból, hogy Elzászból származott el a családja; a nagy elzászi Lévi dinasztíának volt egyik ága, amely a híres-neves „Calmann Lévi” könyvkiadó lipcsei kirendeltségét vezette, s onnét került Magyarországra. Nem tudom, így volt-e valóban; eredeti evangélikus vallása mintha ezt igazolná. Nem lehetetlen tehát, hogy tényleg könyves emberek, könyvkiadók voltak Lévi nagytata elődei; ki tudja, talán még a nagy Léviakkal, Lévy-Bruhllal, Lévi-Strauss-szal is rokonságban volt – mondom, ki tudja. Magyarországon a Lévi fiúk mindenesetre mind tanult emberek, többnyire állami tisztviselők lettek; afféle dzsentriéletmódot vívtak ki maguknak; gombos cipőben, cvikkerrel jártak, urizáltak, vadásztak – ennyit tudtam meg róluk.*

Na már most, hadd áruljam el itt egy gyanúmat.

Engem a második világháború végén, a nagy antiszemita hullám, a zsidótörvények, a deportálások idején nehézség nélkül felvettek a magyar királyi hadapródiskolába, ebből ítélve legalább három nemzedékre visszamenőleg bizonyítottan „tisztá”, „őskezesztény” származású vagyok. Négy nagyszülőm, okmányokkal bizonyítottan: Székely, Vásárhelyi, Farkas és Bécsi; dédanyáim között is csupa színtiszta magyar név fordul elő – jól kösse fel a gatyáját, aki énnálam magyarabb próbálna lenni! (Ezt „etnikailag” értem.) Mégsem lehetetlen – nem állítom ezt, csak éppen nem lehetetlen –, hogy énbennem azért Lévi nagytata révén távoli zsidó ősöktől származó gének is vannak.

Nem akarom én megrágalmazni szegény drága Ilona nagyanyámat, akinél kedvesebb, érzékenyebb, jobb lelkű asszonyt sosem ismertem, mégsem lehetetlen, mondom (bár nem állítom ezt), hogy ő, miután két fiúgyermekkel megszökött Nagybányáról a

* Lévi nagytata lomjai közt cipőgombolókat is, cvikkereket is találtam; vadászpuskája kedvelt játékszerem volt gyermekkoromban.

részeget ura elől, az én Kolozsvárt született édesanyámat már nem Farkas Józseftől, hanem Lévi Ernőtől foganta. Nem szökése előtt, Nagybányán, hanem már szökése után, Kolozsvárt esett teherbe anyámmal. Azért vált el kevéssel utóbb törvényes urától, azért vette el őt hamarosan Lévi nagyapám, mert az én édesanyámat (Farkas Ilona Amáliát) – hogy is mondjam csak? – már közösen „ütötték össze”.*

S így tehát Lévi nagytata énnekem nemcsak lélek szerint, hanem valódi (noha törvényen kívüli) nagyapám volt. Ezért szeretett engem olyan határtalanul.

Harmadszor írom le: mindezt nem állítom. Csak úgy eljátszadózom a lehetőséggel; csak úgy gyanakszom, feltételezem; csak úgy kispokoláltam magamban. A családban ilyesmiről természetesen sosem esett szó. Lévi nagytata énnekem hivatalosan is, családlilag is, mindig mostohanagyapám volt, nem lehetett más, hiszen anyámat Farkasnak hívták. De a tényállás sötét és titkos valóságában talán mégis másképpen lehetett ez a dolog.

Megkérddezhetné most már valaki, miért árulom el ezt a gyanúmat, ezt a családi szégyenemet, hiszen nyugodtan hallgathatnék róla, ahogy a család is hallgatott mindig. Csak azt ne higgye az a valaki, hogy a zsidók közösségébe akarom ezzel magamat behízelegni! Ámbár hiszen nem hitvány nép az: régi nép, nagy tehetségű, nagy hatású, jellegzetes nép; egész keresztény-európai kultúránk (a tudományt létrehozó „nyugati” kultúra) *alapjai*, a görögön kívül, ennek a népnek köszönhetőek. Ha én zsidó volnék, bizony sosem titkolnám, sőt talán még büszke is lennék reá. Nem vagyok zsidó; csak halvány gyanúm, csak önkényes, semmivel alá nem támasztott spekulációim szerint működnek bennem távoli elzászi ősoktól származó gének. Korántsem biztos, hogy így van – mégsem lehetetlen. Ha már a származásomról van szó, meg kellett említenem ezt is.

De még egy másik gyanús mozzanatot sem hallgathatok el – most már az apai ágról.

Birtokomban van dédnagyapám házassági bizonyítványa. Özvegy Tkts. Székely János uram (az akkori elsőszülött) ötvenöt éves korában nősült meg újra; a húszéves técsői Técsi Katát vette feleségül; ebből a házasságból született az én zord szívű, zord tekintetű Iván nagyapám. A férfi ötvenöt, az asszony alig húszéves – hát már elnézést kérek, kicsodát ne ejtene ez gondolkodóba? Abban, hogy valaki ötvenöt éves kora után még egészséges fiúgyermeket tud nemzeni, semmi lehetetlen sincs. De mért megy hozzá az ötvenöt éves özvegyemberhez egy húszéves nemeskisasszony, egy fiatal lány? Attól tartok (nem tudok erről, csak tartok tőle), hogy dédmama részéről talán egyébről is szó lehetett itt, mint a pártában maradás nagy szégyenéről. Ki tudja, özvegyen maradt, idős dédnagyapám tán csak a bajba jutott, megesett, másvalaki által kompromittált Técsi Katának** nyújtott menedéket (mentette meg a becsületét) második, kései házasságával. Talán ezért is nem keresztelték az „elsőszülöttet” Jánosnak, hanem Ivánnak. Vagy talán előző házasságából is lett volna már dédapámnak egy elsőszülött János fia? Isten tudja, hányadszor írom le: minderről nem tudok semmit, csak úgy elképzelgek, elspekulálgatok magamban tényeken, adatokon. Nehogy valaki készpénznek vegye, amit leírtam!

Am ha a legrosszabb feltételezés a legindokoltabb (ez gyakran így szokott lenni), ha tehát apai dédnagyapám tényleg csak törvényes nevet adott a megesett técsői Técsi

* Mindez persze az ellenkezőjére is lehet bizonyítotték: nem esküdtek össze addig, amíg meg nem született Farkas József törvényes lánya.

** Nagyon csendes öregasszony lett – én még ismertem őt.

Kata fiának – akkor kitől származom én? Nem valószínű, hogy úgy volt, ahogy leírtam, de tényleg, ha mégis úgy esett volna – hogyan állok én akkor szabad, kismemesi származással, amelyre annyira büszke vagyok? Elvégre egy úrtól is, de egy jobbágytól is megeshetett annak idején szegény técsői Técsi Kata!

Nem esett meg! Apai dédszüleim, a nagy korkülönbség ellenére, minden bizonnyal szabályos házasságot kötöttek; Iván nagyapám az ő törvényes édesfiuk volt. De akkor mért teregetek én a világ elé efféle feltételezett titkolnivalókat, sejtett vagy éppen csak képzelt családi szennyeseket, amelyekről nyugodtan hallgathat bárki, sőt bizonyára mindenki hallgat?

Nem is tudom, mért. Talán csak az igazság végett.

Tudok egy regényes feltételezésről. Eszerint XIV. Lajos, a franciák Napkirálya valóban fattyú lett volna; nem tudni, kicsoda tojta be a legeslegelőkelőbb Bourbon-ház fészkebe génállományának kakukktojását. A verzió egyáltalán nem valószínű – de nem is lehetetlen. Pontosán annyi az eshetősége, mint annak, hogy én mégis Lévi nagytata unokája vagyok, vagy annak, hogy mégsem vagyok az. Az anya biztos, az apa bizonytalan, tartja a római jog – és jó oka van rá. Ez az apajogú társadalom egyik fontos feszültségforrása, ellentmondása, hátulütője; nyilván a társadalmi morál, de még tán a dominanciaharc alakulásában is szerepet játszik. A családok – bármilyen rendű és rangú családok – belső életében, jól őrzött titkaiban, hallgatásában (szóval a leszarmazásban) olyan tömörked bizonytalansági tényező érvényesül, hogy az ember nem is érti, miképpen lehet valaki büszke az őseire. Hiszen azokról ő végeredményben nem is tudhat, de nem is tehet! Ha a római jognak igaza van: minden családfa hamis – vagy legalább kétes. Származzék valaki nagyuraktól, jobbágyoktól, szabadoktól vagy akár zsidóktól, besenyőktől, az mind csak afféle fikció, konvenció, látszat – senki sem tudja (sőt nem is fontos), milyen valóság rejlik mögötte.

Úgyhogy én ezennel vissza is vonom előbbi kijelentéseimet.

Azt mondtam: mindenki csak arra lehet büszke, amije van, én tehát szabad, kismemesi származásomra vagyok büszke. Arra, hogy elődeimnek nem volt közülük a *mindkét* felet megrontó, léleknyomorító úr-szolga viszonyhoz; nem szolgáltak senkit, és senki sem szolgált őköt.

Nos, nem vagyok büszke reál! Erre sem vagyok büszke. Büszkélkedjenek csak úri vagy népi (latin, germán, szefárd vagy magyar) származásukkal azok, akiknek nincs egyebük.

MIRE LEHETEK BÜSZKE?

Nem vagyok büszke az elődeimre, írtam le nemrég, hiszen én azokról végeredményben nem is tudhatok, de nem is tehetek. Ha már képtelen megenni büszkeség nélkül, büszkélkedjék csak mindenki azzal, aki ő maga, amivé lett.

Holott nap, mint nap tapasztalom: minden mozdulatom elődeimet idézi, minden porcikám belőlük, tőlük való; én úgyszólván csak vegyülete, egyfajta sűrítménye vagyok az elődeimnek.

Nem éppen naponta borotválkozom – de azért gyakran. Elfogadtam a polgári konvenciót, hogy mindenki mutassa meg a világnak igazi arcát – mintha a férfiszakáll nem volna „igazi”, noha nyírható, természetesen. Borotválkozás közben óhatatlanul tükörbe nézek. A tükörből anyai nagyanyám szemei néznek vissza reám.

Magyarul a szem szót egyes számban használjuk, én most mégis többesbe tettem, mert valóban, nem a szemem, hanem csak a szemeim hasonlítanak „a megszólalásig” Ilona nagyanyám szemekre. Nem egyenként, hanem együtt.

Képtelen elevenséggel és részletességgel tudom felidézni olykor az élményeimet. Tessék elképzelni: ketten üldögélünk a konyhában nagyanyámmal, már itt, Vásárhelyen, a „régii” lakásban, ahová a háború után befogadtuk az öregeket (nehogy éhen haljanak Tordán). Ketten üldögélünk a viaszosvászonral leterített konyhaasztalnál, egymással szemben, ő az asztalfőn, én a végén, s ahelyett, hogy a leckét magolnám, szokott, álmodozó lustaságomban elmerengek az arcán. Nagyanyám varrog valamit, szemüvege az orrára csúszott, s nekem feltűnik: mennyire aszimmetrikusak a szemei. Az egyik tágra nyílt, eleven (most utólag hozzátehetem: akár a Goethe szeme), a másik viszont csak résnyi, kissé tászkás, tatáros – mindkettő jellegzetes, szép emberi szem ugyan, de sehogy sem illenek össze.

Szinte megbotránkoztam akkor: mi lehet ez? Miféle rendellenesség, nyomorékság?

Most, ha borotválkozás közben a tükörbe nézek, ez az aszimmetrikus szempár néz vissza reám. Egy gént, egy géncsoportot, amely a szempár szimmetriáját meghatározza, én eszerint Ilona nagyanyámtól örököltem. Tapasztalatból igazolom: van ilyen géncsoport, kell lennie ilyen génnek.

A gerincem hajlata viszont az édesapámé; őneki volt ilyen bemélyedő dereka, kiugró fenéke. Gerincoszlopom túlságosan mély S görbületét kétségkívül apámtól örököltem. Ezért deformálódtak, roppantak össze öregkoromra alsó csigolyáim, ezért un-ták meg hordozni életem terhét, ahogy mostanság, kedélyes rokkantságomban mondani szoktam. Mert látják, kérem, az ember statikai szempontból roppant sikerületlen konstrukció. Szegény Szabó Palival, szakorvosommal – nyugodjék –, akinek sohasem sikerült segítenie rajtam, ezt többször meg is beszéltük. Hát hogyné, fontolják csak meg: adva vannak a szárazföldi emlősök, sőt már a gyíkok is. Ezeknek – talán a kengurut kivéve – mind egyazon sémára épül fel a testük. Vízszintes gerincüket két ponton négy láb támasztja alá, úgyhogy csigolyáik minimális terhet viselnek, négy lábuk viszont, bármilyen sorrendben emelnék, viszonylag harmonikus járást tesz lehetővé. Testalkatuk tehát teljesen stabil, logikus, mondhatni „racionális”, pontosan olyanok, mint az ácsbak, elképzelni sem lehet egyszerűbb, tökéletesebb mérnöki konstrukciót. Utaljak csak a lovakra: milyen kiegyensúlyozott, harmonikus, szép állatok, milyen pompás a járásuk is! Ilyenekké alakultak spontánul a filogenezis során; így hozta ezt létre az adaptív szelekció.

És ez a négy lábra tervezett, tökéletes konstrukció egyszer csak megbolondul, és két lábra áll.

Minek következtében járása diszharmonikussá válik, súlypontja bizonytalaná (úgyhogy karjainak komikus lóbálásával kell kompenzálnia örökös egyensúlyvesztését) – gerincoszlopának pedig, amelyet addig legfeljebb a vemhesség terhelt, most már az egész felsőtest súlyát viselnie kell, s ráadásul S alakban meg is kell görbülnie, hogy annál nehezebben viselje a súlyt.

A tökéletes, racionális konstrukcióból így tökéletlen, irracionális konstrukció lett; olyan lény, amely öregkorára mindig és szükségképp a derekára panaszkodik, s bittal támogatja magát, ahogyan a gótikus katedrálisokat is mindenféle támpillérekkel kell

megtámogatni a bennük működő sokféle feszültség ellen. Szép, de anyagszerűtlen stílus a gót stíl. Elhibázott állat az ember. A mérnököt, aki az embert tervezte (a saját képére), én bizony habozás nélkül megbuktatnám statikából.

De nemcsak a szemem aszimmetriáját, nemcsak a gerincem túlságosan mély S-hajlatát, s az abból adódó öregkori nyomorékságot, nemcsak testalkatomat és minden más porcikámat örököltem én genetikusan az elődeimtől. Hanem – mint tapasztalom – mozdulataimat, gesztusaimat is. Hogy mást ne mondjak, hat évtizedig minden ceremónia nélkül álltam fel az étkezéstől; megköszöntem, és utamra mentem – ismétlem: hat évtizedig. Most azon kapom magam, hogy étkezés után (amikor jóllaktam, és nem kívánok már semmit), öklömmel könnyedén az asztalra csapok: elég volt, vége.

Apám csapott öklével így az asztalra, miután jóllakott – borzongva emlékszem visza –, szintén apám!

Ezt a teljesen öntudatlan, automatikus mozdulatot én nem tanultam, hanem örököltem apámtól. Mert hiszen sok évtizedig nyoma sem volt ilyesminek viselkedésemben; ha csak tanulom, réges-rég kialudt volna bennem a reflex! Most „jött elő”, magától, öregkoromban. Honnét jött elő? Bizonyára egész alkatomból, genetikusan örökölt testszöveveim időskori (némileg degenerált) összműködéséből.

Úgyhogy Ilona, „az egyedüli, akivel még kommunikálok”, gyakran szememre is veti: pontosan olyan vagyok, mint az apám. Nem szégyellek én pontosan úgy viselkedni, mint az apám? Igen, mert ő csak a szüleimet ismerte közelről, más mozdulataimat, amelyeket nagyapáimtól, nagyanyáimtól (Mendel törvénye szerint) örököltem, nem ismerheti fel. Én viszont felismerem, és elborzadok az álmétkodástól. Hiszen én egyszerű másolat vagyok; kombináció vagyok; hiszen én nem is vagyok.

Nincsen az ember. Elődeitől örökli össze egész mivoltát. Ami személyes bennünk, az csak a fehérjeszintézisünket programozó (testszöveveinket felépítő) gének sajátos, egyszeri ötvözete. Nincsen az ember. Igazából csak kombinálódó (nemzedékeként újra- meg újrakombinálódó) génállomány van.

De ha a testemet, sőt reflexeimet így örököltem össze az elődeimtől, akkor az agyvelőmet is így örököltem.

Évezredekig voltak, ma is vannak, akik úgy képzelik, hogy minden embernek van egy lelke, amely úgyszólván csak benne „lakik”. Akkor hal meg az ember, amikor elhagyja a lélek.* A léleknek eszerint önálló léte van; test és lélek akár el is válhat egymástól, hiszen két külön dolog. Egész mitológiák, filozófiák, egész kultúrák épülnek erre a különös elképzelésre; eszkatologikus reménységekkel kecsegtető világvallások épülnek reá. Holott a lélek – szinte resteltem leírni –, a lélek nem más, mint az emberi agyvelő tudatos (vagy tudat alatti) funkcionálása a maga genetikai és kulturális meghatározottságában. A szürkeállomány működése a lélek. Akkor halunk meg, amikor az agyunk már végképp nem funkcionál.

Ha szürkeállományomat elődeimtől örököltem, tőlük örököltem gondolkodásomat is. Gondolkodásom nyersanyagát (mindazt, amit feldolgoz) persze tanultam, tapasztaltam, abból a kultúrából merítettem, amelyben „benne vagyok”. Ugyanúgy, ugyanazon gondolkodom én nyelvileg-kulturálisan meghatározott „észjárásommal”, mint akárki más. Hát akkor mégis, mi az én lelkem? Mi az, amit csakis a magam elődeitől örökölhettem, amire csak ez az egyetlen génkombináció képes; mi az, ami gondolkodásomban úgyszólván csak az enyém? Ha létezhet ilyen sajátság, ha egyáltalán meg-

* A régiek közül egyedül Arisztotelész az, aki tényleg az élők elevenségét hívta léleknek – hódolat néki!

különbözteti valami egyik szürkeállomány működését a másiktól, az legfeljebb a hatékonysága.

Alkatot, képességeket öröklünk mi az elődeinktől – ez a lelkünk. Az érzelmi és értelmi adottságok* intenzitását, arányát, egyensúlyát örököljük – ez a lelkünk. Az idegrendszer, az agyvelő, a szürkeállomány anatómiailag azonos, de mégis genetikusan meghatározott, egyedi *variánsa* a lelkünk. Testi mivoltunk egységes, sajátos struktúráját az emberi organizmus egész önszabályozó életműködését hívjuk léleknek. Ebből fakad éntudatunk, különbségtudatunk, ahogy manapság mondják, „identitásunk”; ez illeszkedik abba a kulturális hagyományrendszerbe, amely körülvesz – vagy ez rugaszkodik minél messzebbre attól. Egyszóval: testünk a lelkünk. Elődeinktől örököljük mi nemcsak a szemünket, derekunkat, reflexeinket, hanem a lelkünket is.

Minden, amink van, az elődeinktől való. Ha netán büszkéek vagyunk arra, akik vagyunk, mégiscsak elődeinkre vagyunk büszkéek! Nem társadalmi státusukra, persze, nem népiségükre vagy úriságukra, nem nyelvi-kulturális hovatarozásukra, esetleg etnikumukra, hanem rájuk, magukra. Arra a génállományra, amelyet ők is elődeiktől örökölték, s amelyet egyszéri, soha meg nem ismétlődő kombinációban hagytak reánk. Nem tudom ugyan, miért kellene akár erre is büszkének lennünk (hiszen nem tehetünk róla), de hát semmi eyebünk sincs. Csakis arra lehetünk mi rátartiak, hogy egyedi példányai vagyunk annak az értelmileg-pszichikailag kétségkívül fejlett, bár statikailag nagyon is elhibázott mérnöki konstrukciónak, amelyet embernek hívunk.

Úgyhogy amikor személyes méltóságunkról, emberi szabadságunkról hallok, amikor egyáltalán a szabadságélményt emlegetik, én bizony csak bosszankodom. Ki tart engem annyira tökkelütöttnek, hogy ne vegyem észre: már megint manipulálni akarnak? A saját érdekében, téveszmékkal akar valaki manipulálni. Mert a tér-idő komplexum szummálódása törvénytelen; a világ egyetemes szükségszerűségén nincs repedés; ott sem véletlennel, sem társadalmi vagy magatartásbeli „szabadságnak” tere nincsen! „Vagy szabadság van a világon, vagy tudomány – a kettő együtt nem fér meg rajta.” A szabadságélmény vagy manipulatív ideológia, vagy illúzió. Az én személyes magatartásom például – a legkisebb mozdulattól a legmellékesebb gondolatig – háromszorosán is determinált. Először is genetikusan. Azután a nyelvi kultúra által, amelybe beleszülettem. Végül a tágabb kultúra által, amelybe ez a nyelvi kultúra integrálódik – mondjuk talán így: a tudományt is magába foglaló európai kultúra által.

Mindhárom determináltságot elődeimtől örököltem. Ok hagyták reám – pusztán azzal, hogy megszülettem – magát a világot is; a természeti-társadalmi környezetet; azokat a szigorú külső törvényeket, amelyekbe belső törvényeim minduntalan beleütköznek. Belső determináltság ütközik külső determináltsággal; örökölt, belső hajlamok szorulnak külső (szociális) kényszerpályákra, s úgy mondják: ez a szabadság. Hát ha szabadság, én bizony rabságnak érzem. Világom, társadalmam, kultúrám, génállományom rabja vagyok. Őseim rabja; az emberi nemzet múltjának rabja; az egész világmindenség múltjának rabja. Eltolva kissé a hangsúlyt, úgy is mondhatnám: nem vagyok én más, mint nagyságos génállományom konstrukciója, amely elszenvedti helyette az életet. Ő él, és én szenvedek érte.

Ha valaha mivoltommal, személyes emberméltósággal, külső vagy belső szabadsággal büszkélkedtem volna, most azt is töredelmesen visszavonom.

* Biológiailag limbikus, illetve kortikális rendszernek mondják, de voltaképpen az egész organizmus egyetlen egységes rendszer.